

Sprog- politisk arroganse

debatt

Av førsteamanuensis
K. E. Steffens, Hønefoss

Professor Helge Sandøy sitter i Norsk språkråd og har arbeidet med overgang til lydrett skrivemåte av engelske ord. Ifølge Bergens Tidende (23.1.) er han ganske uanfektet av den kritikk som er fremkommet når det gjelder de nylig fremsatte forslag til ny skrivemåte for ca. 60 ord. Han har rett i at vi i over 100 år har hatt offentlig normering av skriftsproget, men det er grunn til å advare mot hans prinsipielle holdning til slike offentlige regisserte endringer.

Sandøy representerer det sproglige teknokrati som sterkt bidrog til det jeg har kalt «det store spranget fremover», nemlig den reformen av våre skriftsprog som vi fikk i 1938. En rasjonell kalkyle viste at det var uhensiktsmessig, ja så å så «ulønnsomt» å ha to nært beslektede skriftsprog. Følgelig ble det besluttet å støpe dem sammen til ett, og når folk «reagerte følelsesmessig» hevdet datidens fornuftige betraktere det samme som Sandøy: «Når det er gått noen år, er vi vant til det nye.»

En slik holdning er betenkelig både fordi den røper en nedvurdering av følelsers plass, betydning og berettigelse når det gjelder sprog og fordi den avspeiler den samme sprogpolitiske arroganse som lå bak reformen i 1938. I det store og det hele må man kunne si at denne reformen var mislykket, og den var mislykket fordi man feilberegnet og bagatelliserte som «våner» strukturer eller mønstre som store brukergrupper ønsket å bevare og gå til kamp for.

La det straks være utvetydig sagt at der er en ikke uviktig forskjell, mellom forandringer som berører ords skrivemåte og endringer i uttale og bøyning. Om man skal skrive *opp* eller *situation* eller *situasjon* er av langt mindre betydning enn f.eks. pålegg om å skrive *døra* og *dyra*, *bein* og *rein*.

Men også når det gjelder endringer av det første slag, såkalt *grafiske*, bør det manes til forsiktighet. Hva oppnår man egentlig ved å skrive hevdvunne og internasjonalt utbredte ord lydrett? Tror man virkelig at slike endringer vil gjøre et flertall av norske kvinner og menn mer tillitsfulle og kreative i sin omgang med norsk sprog? Og nettopp det har vært et hovedargument for dem som arbeider for lydrett skrivning av fremmedord.

PÅ KORNET

Karsten Alnæs

Nynorsk hat

–Jeg er hatobjekt nummer én i målrørsla, sier professor Finn-Erik Vinje til ukeavisa *Dag og Tid*. –De hater meg blant annet fordi jeg vil ha bort sidemålsstilen, sier han.

Vinje slår også fast at tolv mennesker snakker nynorsk i Norge, tre av dem fins på *Blindern*, tre i NRK. Og: Nynorsken får kunstig pustehjelp, den er avhengig av offentlig støtte for å overleve.

Vi kan trøste nynorskfolk med at Finn-Erik Vinje kan lite gjøre med nynorskens brunst. Den ytrer seg i en uvanlig rik lyrikk og prosa, svir som en bunsenbrenner fra fingertuppene på kvasse essayister, klinger manende fra prekestolene, og leder myndig debatter i TV 2 og NRK. Den er er kort sagt til stede overalt.

Det er på mange måter et tullerusk-språk med tusenvis av varianter – ikke minst i munnen. Men den trenger ikke kunstig åndedrett. Tuertimot kunne man av og til ønske at nynorskinger som Per Ståle Lønning og Ingolf Håkon Teigene pustet litt mer diskre når de først durer i vei.

Nynorskkingene i Norge i dag har bare én virkelig fiende. Men han er til gjengjeld farlig fordi han er snikende, undergravende og etablert.

Som en skikkelig femtekolonist sår han hat, uvilje og usikkerhet. Effektivt hindrer han en frisk og fri opplysning som forteller norsk ungdom om den nynorske væremåten, grammatikken, egenarten, om journalistspråket til Vinje og tidsskriftene, tegneseriene, reklamen, fylkesbåtane og sonettene til Olav H. Hauge.

Den slibrige, tunge, mørlose og terpende fienden legger en klam hånd over dette. Og han er dobbelt farlig fordi det er blitt en fiks idé hos nynorskkingene at han er deres beste venn.

For øvrig er jeg uenig med alt Finn-Erik sier, men akkurat når det gjelder sidemålsstilen, har han et poeng.

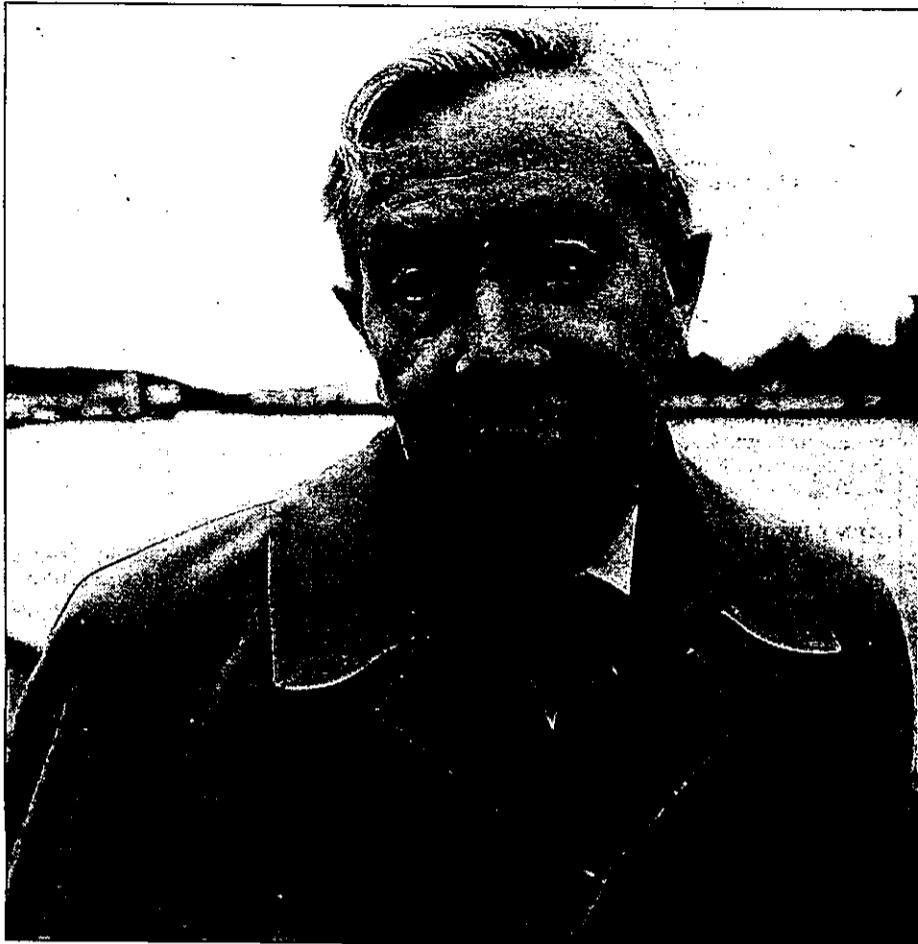
ORDSKIFTE

Ikkje kvinneleg formann for stridige vestmenn

Det viser seg at det er ulike oppfatningar av det som skjedde i samband med formannsvalet i Vestmannalaget i Bergen i vår. Somme kallar det «kvinnekupp» og det som verre er. Andre oppfattar det som eit vanleg benkeframlegg. Eg har fylgt arbeidet i laget som varaformann og skrivar siste året, og sa ja til å stilla som formannskandidat ved valet i vår. Også i fjor var eg formannskandidat, men trekte meg på sjølve årsmøtet fordi eg ikkje ville ha nokon strid i laget, og fordi arbeidssituasjonen kravde mykje av meg då. Men konsekvensane av at eg sa «ja» i år, kunne eg ikkje i min vildeste fantasi førestella meg. Skuldingane mot meg har vore heilt urimelege og usanne, og det verkar sterkt krenkjande at det vart kalla inn til «umframnt årsmøte» den 13. april i år på grunn av desse skuldingane mot meg. Mange av medlemene reagerer også på denne innkallinga og hevdar at dette siste årsmøtet «ikkje var lovleg innkalla og difor ikkje vedtaksført» (sitat: Eigil Lehmann 15. april d.å.). Storaksjonen til Ludvig Jerdal og Lars Bjarne Marøy mot meg meiner mange har vore så ufin at det verken har gagna laget, saka eller dei sjølve.

Jerdal har stått ope fram med kritikken sin og fekk m.a. spalteplass over tre heile sider i *Dag og Tid* den 4. mai d.å. med overskrifta «Ein stridig vestmann». Der hevdar han at han er viss på at det vil verta ro i Vestmannalaget no når eg er «sparka». Det overraskar meg at journalisten ikkje var meir ordkritisk i å sitera Jerdal direkte på fleire emne i denne artikkelen. Ikkje minst med omsyn til Vestnorsk utvandringssenter, som Jerdal hevdar «tuskar» til seg pengar. Det har tidlegare formann i Vestmannalaget Leidulv Hundvin bede om orsaking for på laget sine vegner i eit innlegg i *Bergens Tidende* den 26. mai d.å. Eg vonar *Dag og Tid* også vil ta inn det innlegget.

Elles har eg fenge merka i det siste at Jerdal bruker mange sterke og stridige ord. På omframnt årsmøte i Vestmannalaget den 13. april i år, der det møtte over dobbelt så mange medlemmer som elles, måtte han ty til ord som «Faen i helvete», «kvinnekupp» og «hovudfiende»

YTRING

STERKE ORD: Vestmarinen Ludvig Jerdal. (Foto: Ottar Fyllingsnes)

for å uttrykkja kva han meinte om meg. Mange av dei unge lo, for dei tykte det var morosamt og underhaldande. Eg lo ikkje, for eg tykte det var ein sterk og usømeleg kost han serverte, med altfor mange rotne ræmne som basis. Fiendslege ord som «utspel» og «kupp» er ord han bruker om det han ikkje liker. Eg kan ikkje sjå at me har eit samfunn der ein vinn fram med ei slik framferd på sikt. Difor vart også røystesigeren til Marøy/Jerdal den 13. april d.å. karakterisert som ein «pyrrhossiger».

Eg har kjempa for nynorsken i snart 20 år gjennom Noregs Mållag, med til dels gode resultat. Heile tida har eg lagt vekt på å arbeida ope og ærleg. Å vera open og ærleg er faktisk det eg har lagt mest vekt på i livet mitt, for eg trur ikkje ein kan vinna fram på noko anna vis, anten det er for ei sak eller i livet elles. Difor tok eg då også kontakt med den andre formannskandidaten tidleg på forniddagen om det benkeframlegget som truleg ville koma på meg den 16. mars i år. Men Lars Bjarne Marøy (den andre formannskandidaten) misbrakte denne tilliten eg gav han. Og verknadene vart store, ikkje minst for meg personleg som no har

fenge Jerdal som uven. Det ynskjer eg ikkje noko menneske.

Frå det Jerdal fortel til *Dag og Tid*, kan folk tru at eg gjekk gråtande frå møtet den 13. april. Men det er heilt feil, like mykje feil som at han framstiller ei anna kvinne som rasande og hevdar at Karstein Stene, personen som leverte benkeframlegg på meg, har meldt seg ut or laget. Rett nok vurderer mange å ikkje betala medlemskontingenten i Vestmannalaget vidare, men det er det framtida som avgjer. Faktisk kvad eg klårt, høgt og ugråtande eit stev etter at eg tapte røystinga om formannsvaret, som eg i sanning opplevde som ein sviande hekseprosess frå 1500-talet. Stevet som eg kvad på ein heimetone, lydde såleis:

Koffør heve du skjikka deg so, gutane vilja kje ha deg

No lyt du gråta deg spent i hel, da vert ikkje anna ut tå deg

Etter at fleire tidlegare styremedlemmer deretter sa frå at dei ikkje ville vera med i styret med Lars Bjarne Marøy som formann, fordi dei tykte det heile var så urett, gjekk eg og mange andre frå møtet. På vegen ut passerte eg stolen der Jerdal sat. Der stogga eg og såg roleg på han medan eg

retta fram handa. Han vart nøydd til å ta henne, for folk såg på oss. Eg sa stilt: «Det var leitt dette». «Ja», sa han.

Nei, eg gret ikkje, då. Fyrst natt til sundag den 16. gjekk all uretten mot meg i samband med dette årsmøtet og innkallinga opp for meg i all sj gru. Ein urett eg fanin tung å leva med. Eg venta at fleire av dei 13 som hadde skrive under kravet om omframnt årsmøte, ville ringja eller skriva til meg for å orsaka seg, men berre ein ringde. Ein einaste, men likevel, det gjev von om ei betre verd. Å ta feil er menneskeleg, å be om orsaking er vanskeleg, men livsberande. Det er enno ikkje for seint.

Det kan vera at nokon reagerer på at eg ikkje bruker 1917-rettskrivinga når eg er så fri å stilla som formannskandidat i Vestmannalaget. Til det vil eg seia at eg har all respekt for dei som vel å nytta ei anna rettskrivingsnorm enn lære-boknormalen, men eg oppfattar denne normalen som den rette for meg personleg. Skulle eg skriva på vegner av Vestmannalaget, ville eg nok brukt ein del andre former, former som mange oppfattar som sjølve identiteten til laget.

Sissel-Anny Hjelmtveit

U. or kr uf Sp sk irr De u- så gå na

at he Ck kli En til va ne pe lar joi da ut: ma: tor on kr: tor ha på bo me ød kli bo tes mi me mi dei «K:

l utt del dol sm gar rik dri mi

S h

Sve avt hai fã å fi un: s avs 21. del er e mu har sor har det No un: og Sve stã l

lan akt å ta sisj fmi Jag um en

Nye ord trenger lang tid

Språkforskere i Bergen gleder seg over språkdebatten om skrivemåten for nye ord, men tror det tar lang tid før de nye ordene tas i bruk.

TOR KRISTIANSEN

— Språket er en samling gamle vaner. Alt som bryter med det vante virker pussig. Jeg måtte selv kikke to ganger på listen over nye skrivemåter for en rekke ord. Jeg tror det vil ta minst ti år før den nye skrivemåten blir akseptert, sier professor Mag-nar Brekke ved Norges Handelshøyskole. Selv arbeider han særlig med engelsk og følger språkutviklingen med falkeblikk.

Bra med språkdebatt

— Kan vi få opp språkdebatten, er det en god virkning av Språkrådets forslag. Vi trenger å bli mer bevisst måten vi bruker språket på, sier førsteamanuensis Johan Myking i Norsk termbank. Han har arbeidet mye med oljeindustriens språkbruk. Selv reagerer han overveidende positivt på Norsk språkråds forslag til ny skrivemåte for en rekke ord. Nå er han spent på hvilke skrivemåter som blir tatt i bruk.

— Blir det vanskelig for elever å skrive ordene rett på engelsk når de nå skal skrive dem akkurat slik de uttales på norsk?

— Jeg ser problemet, men tror ikke det skaper så store vansker. Vi kan ikke melde oss ut av samfunns- og språkutviklingen. Det blir

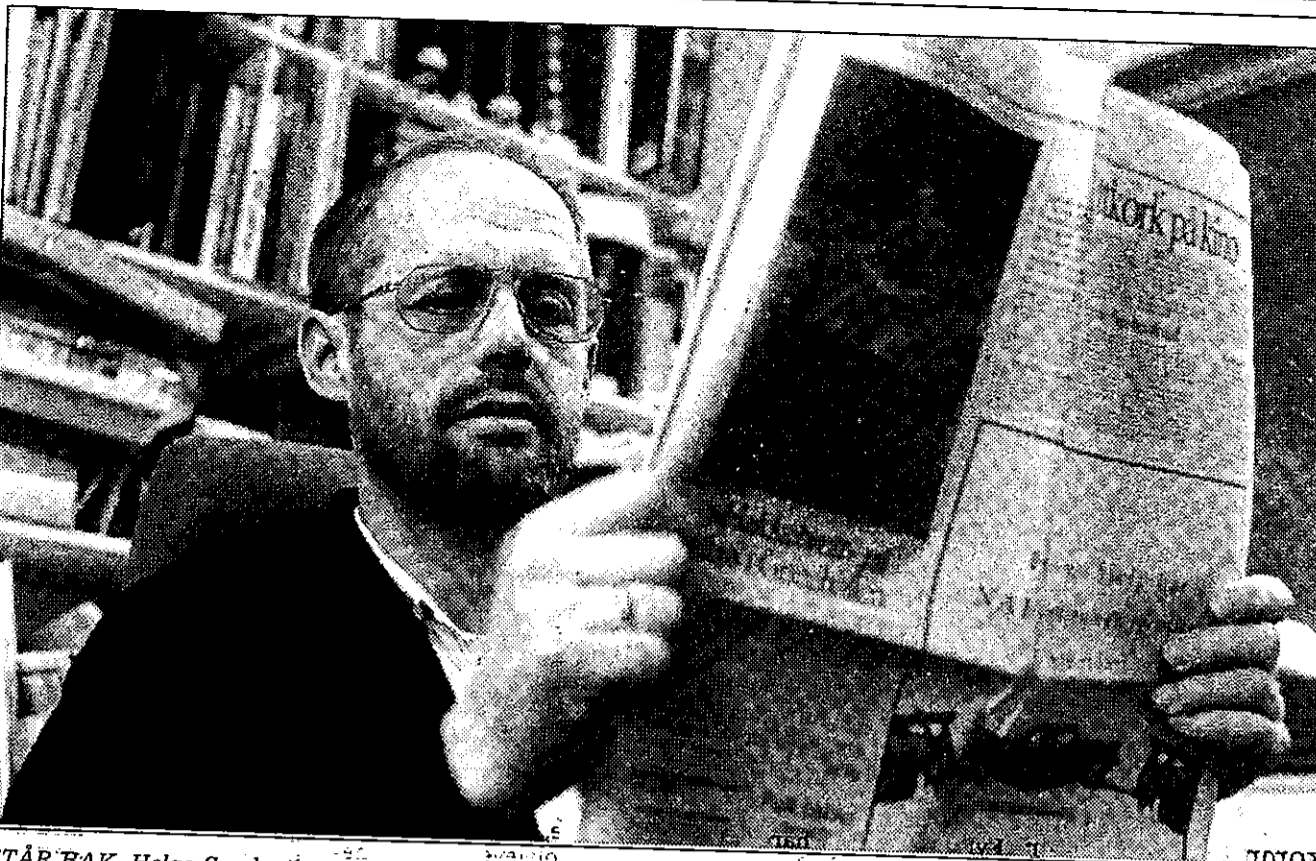
ikke lettere å være lærer og skulle rette elevenes norskoppgaver nå. Jeg håper det gis stor takhøyde for praktisering av de nye skrivemåtene, sier Brekke.

Fornuftig

Myking mener ord som «innputt» og «utputt» er fornuftige. De vil fungere langt bedre enn «inndata» og «utdata» som var låst til data-språket. De nye ordene kan også brukes i andre sammenhenger og blir da mer anvendelige.

«Overhedd» reagerer han derimot negativt på og synes «prosjektør» er mer vellykket. Ordet «snakkbare» er valg av minste motstands vei. Snakker vi da også om «en snakk» og «snakken»? Her kan vi løse et problem, men skape et nytt. Han synes slett ikke det var tragisk at ikke «tim» fikk gjennomslag som erstatning for «team».

— Det gjøres et godt arbeid i fagterminologien for å finne gode norske ord, men vi er nok ikke så ivrige som Island og Frankrike. Her er det snakk om kulturell vilje, sier Johan Myking. Han tror Kulturdepartementet vil godkjenne Språkrådets forslag til nye skrivemåter, men er spent på om aviser og EDB-miljøer vil følge opp.

STÅR BAK. Helge Sandøy er oppnevnt som medlem av det nye Språkrådet som skal sitte til og med 1999.

Tar kritikken med ro

Han tar kritikken og stormen omkring forslagene til nye skrivemåter for mer enn 60 ord med stor ro.

Professor Helge Sandøy ved Universitetet i Bergen er en av de aktive bak Språkrådets forslag.

— Det er typisk at folk reagerer følelsesmessig mot det uvante. Slik har det vært siden midten av 1800-tallet. I dag ville ingen finne på å skrive chokolade, chef, affaire, correspondance eller interview på norsk. Folk reagerte mot nye skrivemåter den gang slik de gjør i dag. Når det er gått noen år, er vi vant til det nye, sier professor Helge Sandøy.

Professoren ved Nordisk institutt ved Universitetet i Bergen er medlem av Norsk språkråd. Han er en av dem som har arbeidet mye med forslaget til nye skrivemåter for de mer enn 60 ord som

fikk flertall i Språkrådet før helgen. Selv opplever han det som en fordel at skriftmålet følger opp talemålet, men han tror vi er konservative og kanskje litt jålete når vi skriver ord på en annen måte enn vi uttaler dem.

— Hvorfor satses det ikke mer på å lage egne norske ord i stedet for å ta i bruk engelske ord og fornorske skrivemåten?

— Vi i Norsk språkråd ønsker at folk skal bruke gode norske ord. I listen over nye skrivemåter for mer enn 60 ord, som vi sender ut, skriver vi også gode norske ord som vi gjerne ser benyttet. Vi nevner bestille og reservere, men godtar nå også boke eller booke. Vi anbefaler ikke i stedet for hedde og matforsyning i stedet for keitering. På en gjennomtenkt og rolig måte prøver vi å følge utviklingen, sier Sandøy.

Godt nytt år

- nå koster k

Unn deg en Mercedes

De nye bilavgiftene har e
trafikksikre kval
deg til gode i form av g

TRAFIKKSKADD

Er du eller en av dine nærmeste rammet av trafikkskade?
Trenger du hjelp og støtte?

KONTAKT OSS!
Vi kan hjelpe i forhold til leger, behandlingssituasjoner, offentlige kontorer og forsikringselskap, samt formidle advokatbistand.

VÅR ERFARING ER VÅR EKSPERTISE!
Vi vet behovet, og vi ser at arbeidet nytter.

HJELP OSS I ARBEIDET! TEGN MEDLEMSKAP!
Enkellemblem - Familiemedlem - Støttemedlem - Firmamedlemskap

TRAFIKKSKADES FORENING VESTLANDET
Edvard Griegs vei 3B, 5037 Solheimsviken
Telefon 55 29 45 65 telefaks 55 20 08 73

«Ekstremisme er et produkt av desperasjon. Eliminering av desperasjonen, eliminerer du fanatismen.»

AMIN MAALOUF,
libanesisk forfatter

«Hvis norsk lov tillater å slå barn, må loven endres.»

MAGNE RAUNDALEN,
barnepsykolog etter
bjørkeris-dommen

BA FOR 50 ÅR SIDEN

14. februar 1946. 20. årgang. Løssalg 15 øre.

Dommer Meidell møtte i dag en baker, tiltalt for æreskrenkelse. En dag i fjor sommer på Haukelandstrikken uttalte han til en kvinnelig konduktør: Ja så, det finnes altså fremdeles nazister på Sporveien. Herfor er han av politiet

ilagt en bot på 100 kr., men denne har han nektet å vedta og saken er derfor henvist til retten. Tiltalte forklarer at han av konduktøren ble nektet å medta sin hund på trikken. Hertil bemerket han: Jaså, det finnes fremdeles nazibestemmelser ved Sporveien. Senere hadde han erfart at forbudet mot å medta hund ikke var innført i nazitiden. Et vitne mente å ha hørt betegnelsen nazist. Han så at konduktøren gråt.

«Åi, som de har hatt det gøy med å lage umulige setninger med de «nye» ordene!»

Bureauchefens gage

Bureauchefens inntægter var ikke store nok til at han kunde holde privatchauffeur. Men han hadde ikke ret til å strike for høiere gage.

Neida, dette er ikke dansk. (Der heter det ellers «strejke».) De snodige ordformene her var akseptert norsk skriftspråk langt opp i 1920-årene. Jeg snakker nå ikke om offisiell rettskrivning, men om faktisk språkbruk: Jeg kan dokumentere at disse gammelmodighetene forekom i norske bøker og aviser for omtrent sytti år siden. (Jeg skriver forekom, ikke at de var regelen.)

Les «sitatet» om igjen og tenkt på hvordan vi ville ha skrevet det i dag. Byråsjef, sjåfør, streike, gasje. Har vi så med disse bokstaveringene på en utpekulert måte fjernet oss fra internasjonalt kultur? Har vi med denne malebariske fornorskningen «utøvd blind vold mot ord-innvandrerne våre», for å sitere en kommentar i BT 8. februar (i «Tid og Sted»)?

Og hva vil turistene si? Vil franskmennene skjønne at her kan de få klippet håret når de ser skiltet frisør i bergenske gater?

Vedtaket i Norsk Språkråd om å tillate en mer uttale-nær skrivemåte av en del engelske ord har vært kilde til uendelig mye morskap rundt om i avisene. Åi, som de har hatt det gøy med å lage umulige setninger med de «nye» ordene!

Setningene og eksemplene har vært litt ulike, men ett har moromennene (jeg har ikke lest noen morokvinner) hatt felles: De har avslørt en bunntvist uvitenhet om norsk språkhistorie, eller riktignok: om norske skrivemåters historie.

La oss se på ordet streik, som moromennene sikkert synes er ekte og grei norsk. Det er den norske formen av det engelske strike, som av sosiale grunner kom innvandrede i forrige århundre. I den formen ble det tatt i bruk, og sånn kunne man se det skrevet til etter første verdenskrig; men Sivle skrev romanen Streik i 1891, og Bjørnson brukte verbet strejke i skuespillet Over Ævne, andet stykke i 1895.

Den engelske uttalen er nærmest «straiik». Men det går ikke på norsk; etter konsonantgrupper str bruker ikke vi dobbelvo-kalen ai. (Slå opp i ordbok selv!) Altså måtte uttalen forskyves – i dette tilfelle til str + ei, som var i bruk fra før (fortidsformen streid av strida, verbet streita, det tyske låneordet streife.) Ut av dette kan vi lese noen prinsipper for hvordan ord-innvandrerne lettest blir akseptert og assimilert:

- 1) Det nye ordet må fylle et reelt behov.
- 2) Det må kunne tilpasses norske uttalleregler.
- 3) Det må kunne brukes med norske bøyningsregler. (Streik/en, å streike, de streikende.) Støtter ordet disse kravene, vil det gå ordet vel, og det vil lenge leve i landet.

Historieløsheten hos moromennene viser seg i det at de ikke er klar over at alle morsomhetene deres, og alle «argumentene», er blitt brukt hver eneste gang ord av fremmed opphav er blitt normert i uttale-nær retning. Så forferdelig det var i 1917, da vi fikk endelsen -sjon i stedet for -tion! Hvordan skulle det gå med den europeiske dannelsen her oppe i steinrøysa?

Min gamle lærer Stephan Irgens fortalte meg engang at han hadde vært på revy i Kristiania og opplevd et gigantisk, hånlig latterbrøl etter replikken: «Ja, vi skal vel begynne å skrive schtassjon også, nu!» – Og i et gammelt nummer av Aftenposten støtte jeg på en annen moromann: «De vil vel at vi skal skrive sjåfør fordi vi skal tro at det kommer av sjå seg føre!» (Den var forresten ikke så dum, den.)

Eller tenk på alle de skjønne ordene på c (helst ch) som språk-vandalene nå har ødelagt for oss: censur, (kjøpe)center, chansen, check, chock osv. Er det ikke gruusomt og latterlig med sensur, senter, sjånse, sjekk og sjokk?

Svenskene hadde en runde med sine moromenn for et par tiår siden, da de bl.a. skiftet ut tape med tejp. I dag har de fleste av disse ordene glidd inn i språkbruken, de føles naturlige for svenskskrivende. Sånn vil det gå med de fleste av de nye norske bokstaveringene også – forutsatt, da, at de oppfyller

de tre betingelsene ovenfor.

Et ord som har fått mye spott rislet over seg er tøtsj av det mye mer fornemme touch. Det har stått i ordbøkene i flere tiår, men først nå er det blitt oppdaget av gloggingene i petittspaltene. Selv støtte jeg første gang på det i 1943, brukt av Lorentz N. Kvam i gode, gamle «Mystikk». En sjømann nektet i en farskapsak: «Jeg har ikke tøtsja 'a engang!»

Av dette eksempelet kan vi bl.a. lære at det egentlig ikke eksisterer synonymer, dvs. ord med helt lik betydning. Tøtsje vil aldri erstatte (be)røre, fordi det har et annet innhold: Det er mer sjargongpreget, mer teknisk. Han følte seg tøtsja i sinnet er det bare moromennene som kan finne på å skrive.

Straight er et engelsk adjektiv som vi for lenge siden har begynt å skrive streit. Vi bruker det ikke så konkret som i engelsk: «Straight on» om f.eks. en vei, kan vi ikke oversette med «streit ut». Men i overførte betydninger går det bra – vel å merke i lett, kåserende stil: Streit = grei, likefrem, og diskriminerende som i engelsk: Streit = «ikke homoseksuell.»

Ord-import gir oss muligheter for nyansering og dermed presisjon. Og skrivemåten? Vi har tusener av ord som vi i generasjoner har fjernet fra deres latinske, tyske, franske eller engelske opphav. Men vi er ikke av den grunn blitt «dårligere» til å lære latin, tysk osv. Og: Hva som er «styggt» eller «pent» i den forbindelse er, som for alle andre ord, rett og slett en vanesak.

Men hvorledes gikk det egentlig med bureauchefen, han med den utilstrækkelige gage og ingen strike-ret?

Ja, han måtte altså være chauffeur selv da han om eftermiddagen først skulde paa footballmatch og dernæst paa revue. Men da han kom ut i garagen og satte sig ind i automobilen, stoppet maskinen straks fordi han hadde glemt å løse handbrake'n. Han hadde en jack i kuffertrummet, og da han hadde faat automobilen op, saa han at clutchwiren var røket. Ærgerlig gikk han ind igjen, fylde i et stort glas cognac, tømte det paa engang – og creperete.

Maatte alle moromænd gjøre ligesaa!

STREIK ville vært strike i dag om ikke moromennene hadde fått styre som de ville.

WILLY DAHL
litteraturprofessor

Koalisjonens lederskap

Ap's leder i Bergen, Trond Tystad, har avlagt kommunalrådene fra H og Frp en visitt. Han etterlyser

lederskap. Det er en etterlysning vi kan tiltre på vegne av byens innbyggere.

Koalisjonens lederskap er foreløpig demonstrert ved fem «tiggerferder» til Oslo uten resultat, samt et budsjett som er sendt i retur til Fylkesmannen! Byen administreres uten budsjett og tilfeldighetene rå.

Vi skjønner godt at Trond Tystad på vegne av en handlingslammet koalisjon har behov for å angripe andre! Ap's leder demonstrerer igjen at Ap er blitt spesialister på «bortsnakk».

Bedre for skilte kvinner

Det er meget positivt at Arbeiderpartiet og Regjeringen nå har fått øynene opp for at kvinner som er

blitt skilt etter langvarig ekteskap kommer dårlig ut i vårt pensjonssystem og ikke minst etter den nye ekteskapsloven. Høyre fremmet høsten 1993 forslag om å gi disse kvinnene bedre rettigheter. Det er dette forslaget Regjeringen nå følger opp, til tross for at Arbeiderpartiet under stortingsbehandlingen av forslaget mente det ikke var behov for slike endringer. Stortingsflertallet på Regjeringen å utrede spørsmålet nærmere, og nå har altså Regjeringen kommet med en konklusjon som medfører en skjerping av ekteskapsloven.

Kvinner som har hatt lang arbeidsinnsats i hjemmet med omsorg for barn og andre familiemedlemmer har i dag utsikt til i stor grad å bli minstepensjonister hvis de opplever skilsmisse etter et langvarig ekteskap. Siden pensjonssystemet i Norge er laget slik at det ikke er mulig å dele av pensjonsrettigheter uten å gjennomføre en større reform av hele pensjonssystemet, er det beste kortvarige tiltak å styrke disse kvinners mulighet til å få kompensert sitt økonomiske tap i pensjonsalderen gjennom at bidrag ytes fra mannen.

Dette var hovedintensjonen i et forslag flere kvinnelige stortingsrepresentanter fra Høyre fremmet høsten 1993. Vi er glade for at Regjeringen nå følger opp Stortingets pålegg.

«Dei store arkeologiske undersøkingane i Trondheim og Oslo tyder på at det var bymessig struktur der tidlegare enn det Snorre seier.»

Kan vi stole på Snorre?

Magnus Rindal

professor

«Kong Harald lét reise ein kjøpstad aust i Oslo, og sat der ofte,» seier Snorre Sturlason. Med støtte i denne formuleringa har ein rekna med at Oslo blei grunnlagt rundt 1050 av Harald Hardråde. Men neste år skal Oslo feire sitt tusenårsjubileum. Det endra synet på Oslos alder bygger på dei arkeologiske undersøkingane i Gamlebyen på 1970-talet, som synte at det var bymessig busetnad der rundt år 1000.

I denne saka har altså arkeologien blitt tillagd større vekt enn Snorre. Vil det seie at vi ikkje kan stole på Snorre? Det er dette spørsmålet eg vil drøfte i denne kronikken.

Snorre Sturlason startar sitt verk

Vika blei varig kristna frå sør

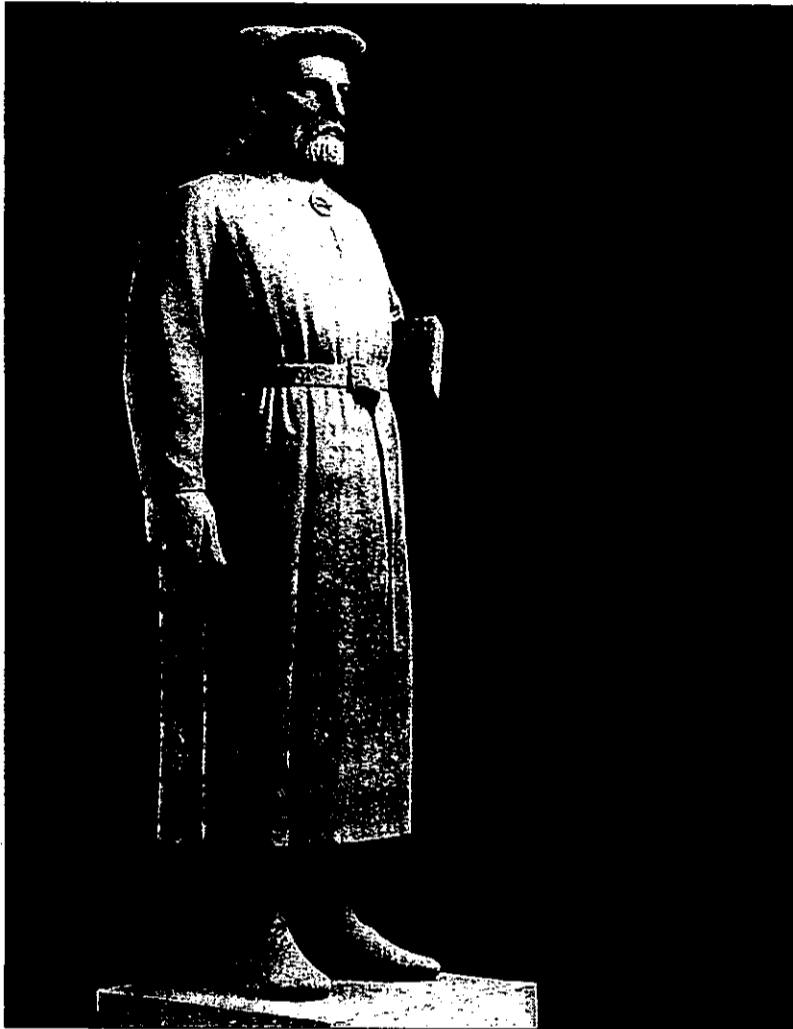
om del norske kongane, også kalla *Heimskringla*, med Asia, der Odin og dei andre æsene hadde rike. Snorre

var altså talsmann for den læra som blir kalla euhemerisme, det vil seie at gudane eigentleg er mektige menneske som blir dyrka etter sin død.

Snorre følgjer æsene på vandring gjennom Russland, Nord-Tyskland, Danmark og til Sverige. Ein av æsene var Frøy, som budde i Uppsala. Han blei også kalla Yngve, og er stamfar til den norske kongsslekta som blir kalla ynglingane. Under Halvdan Svartes tippoldefar, Halvdan Kvitbein, drog ein del svenskar vestover til Noreg fordi det var uår i heimlandet. Snorres verk startar med slaget på Re i 1177.

Snorre fullførte sitt historieverk rundt 1230, lenge etter dei hendingane han skriv om. Men han hadde mange kjelder å byggje på, både skriftlege og munnlege. I prologen nemner han nokre av dei. Han reknar skaldedikta som dei mest pålitelege. Det er grunn til å tru at Snorre også har brukt andre kjelder enn dei han eksplisitt nemner i prologen. For den eldste tida er kjeldene sparsame og usikre, så det er her Snorre er minst påliteleg. Her er det framfor alt arkeologiske undersøkingar som kan etterprøve hans framstilling. Når Snorre nærmar seg 1177, er kjeldesituasjonen betre. Her kan vi samanlikne med fleire andre skriftlege kjelder.

Etter Snorres opplysningar er mange av ynglingekongane før Halvdan Svarte gravlagde i Vestfold. Bortsett frå skaldediktet *Ynglingatal*, som Snorre bruker, har vi elles få opplysningar om desse kongane, og ingen kunnskap om kvar dei er gravlagde. Eit par av dei skal ligge i haug på Borre, der vi finn Nordens største samling av monumentale gravhauger. Det har tidlegare vore allment akseptert at Borre var ein viktig gravplass for ynglingeætta. Men det har ikkje vore mogleg å knyte nokon av gravhaugane til Snorres opplysningar. Og nyare arkeologiske undersøkingar har synt at gravfeltet er eldre enn ein trudde, og dei

SNORRE STURLASON (1179-1241), slik *Gustav Vigeland* har skildra han. (Frå Norges litteraturhistorie, redigert av Edvard Beyer.)

fyrste storhaugane blei bygde alle-reie på 600-talet.

Snorre opplyser at ynglingekongen Olav Geirstadalv, Halvdan Svartes eldre halvbror, blei hauglagd på Geirstad i Vestfold. I 1880 grov Nicolay Nicolaysen ut den velkjende Gokstadhaugen i Sandar i Vestfold. Forskarane meinte at vi her hadde Olav Geirstadalvs grav, og knytte den til det Snorre fortel. Men nyare dendrokronologiske undersøkingar (dvs. analyse av årringar) av gravkammeret viser at det er frå 901, og då hadde nok Olav vore død ei tid. Språkleg sett er det heller ikkje lett å knyte Geirstad til Gokstad, så truleg er Snorres Geirstad identisk med garden med same namn i Tjølling i Vestfold. Der låg det før ein storhaug, som ein amatørarkeolog grov ut i 1892, utan å finne noko anna enn ei enkel branngrav. Kvar Olav Geirstadalv er gravlagd, er såleis enno eit ope spørsmål.

Snorre

I denne kronikken drøftar professor Magnus Rindal ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo om vi kan stole på Snorre no som arkeologien er blitt tillagd større vekt enn Snorre i synet på Oslos alder.

Etter Snorre skal ein av sønene til Harald Hårfagre, Bjørn Farmann, vere gravlagd i Farmannshaugen i Sem i Vestfold. A.W. Brøgger undersøkte denne haugen i 1917-1918, utan å finne noka grav.

Snorre fortel at Halvdan Svartes hovud blei hauglagt på Stein på Ringerike rundt 860. Også fleire andre kjelder opplyser at Halvdan, eller ein del av han, er gravlagd der. I dag er det ein stor gravhaug på Stein, som blir kalla Halvdanshaugen. Hausten 1997 gjorde Oldsaksamlinga ved Universitetet i Oslo arkeologiske undersø-

kingar av denne haugen. Så langt tyder resultatene på at gravhaugen er vesentleg eldre enn Halvdan Svartes tid, frå 400-500-talet. Men dersom Snorre tek feil her, er det også andre skriftlege kjelder som gjev feilaktige opplysningar.

Vi ser då at arkeologiske undersøkingar av gravhaugar som kan vere laga for dei norske ynglingekongane, så langt ikkje har kunna stadfeste Snorres opplysningar i *Heimskringla*. Men det må leggast til at Snorres geografiske plasseringar sjeldan er nøyaktige, og at det kan ha vore fleire gravhaugar enn dei som finst no.

I *Heimskringla* opplyser Snorre om kven som grunnla dei eldste norske byane. Nidaros (i dag Trondheim) skal vere grunnlagt av Olav Tryggvason i 997, Sarsborg av Olav den heilage i 1016, Oslo av Harald Hardråde rundt 1050 og Bergen av Olav Kyrre rundt 1070. Så langt har ikkje arkeologiske undersøkingar rokka ved opplysningane om Sarsborg eller Bergen. Annleis er det med Nidaros og Oslo. Dei store arkeologiske undersøkingane i Trondheim og Oslo tyder på at det var bymessig struktur der tidlegare enn det Snorre seier.

Det er fleire skriftlege kjelder som fortel at Olav Tryggvason grunnla Nidaros. Det gjeld både kongesoga *Fagrskinna* og Odd Snorresson munks søge om Olav Tryggvason, som Snorre har brukt som kjelder. Her er altså Snorre i godt selskap.

Ingen andre skriftlege kjelder enn *Heimskringla* seier noko om når Oslo blei grunnlagt. Som nemnt er byen truleg ca. 50 år eldre enn det Snorre fortel, og kan vere grunnlagt av ein dansk konge, kanskje Harald Blåtann.

I *Soga om Harald Hårfagre* skriv Snorre at det var «kjøpstad» i Tønsberg. Dei fleste har tolka dette slik at Tønsberg blei grunnlagt 871, at denne byen er den eldste i Noreg. Arkeologiske undersøkingar har ikkje kunna gje byen så høg alder. Etter mitt syn bør Snorres «kjøpstad» tolkast som «handelsplass», og ikkje som «by». I så fall er Snorres opplysning påliteleg.

Etter *Heimskringla* blei Vika (området rundt Oslofjorden) fyrst kristna av dansk kongen Harald Blåtann, men så gjekk folket tilbake til heidendomen. Olav Tryggvason får deretter æra for å ha kristna området. *Fagrskinna* har i hovudsak same framstillinga. Etter Odd Snorresson munks søge om Olav Tryggvason er det den tyske keisaren Otto som fyrst kristna Vika. Deretter skjer det same som i dei to andre sogene.

Tradisjonelt har vi rekna med at Noreg blei kristna frå vest. Men den norske kyrkja låg under erkebiskopen i Hamburg-Bremen fram til 1103/1104. Om dette bispedømet skreiv Adam av Bremen eit historieverk på 1070-talet. Her nemner Adam at tre bispar derifra, med sete i Danmark, hadde forkynt kristendomen i Noreg før engelskmennene kom. «Våre menn har arbeidd, medan engelskmennene har fått løna for strevet vårt,» seier han.

Dei skriftlege kjeldene er altså samde om at Vika fyrst blei kristna frå sør. Men sogene om dei norske kongane gjev Olav Tryggvason æra for å ha kristna dette området med varig verknad, etter at folket hadde falle tilbake til heidendomen. Adam av Bremen derimot seier at somme rekna Olav som tilhengjar av heidendomen. Mitt syn er at Vika blei varig kristna frå sør.

Ovanfor har vi sett fleire eksempel på at Snorre truleg har gjeve norske kongar større maktposisjon i Vika enn den historiske røyndomen tilseier. Der er då naudsynt å sjå på den konteksten Snorre arbeidde i.

Utanlandske kjelder tyder på at danske kongar har kontrollert Vestfold i perioder på 800-talet. Frå Harald Blåtanns tid til 1035 kontrollerte danskekongen, med nokre avbrot, store delar av Noreg, framfor alt Vika.

I perioden før Snorre laga *Heimskringla* var det ein stadig maktkamp mellom birkebeinarkongane, med basis i Trøndelag og på Vestlandet, og baglarane, med basis på Austlandet. Baglarane henta ofte støtte frå Danmark. Også kong Håkon Håkonsson (1217-1263) måtte den fyrste tida kjempe med motstand frå Vika og andre område på Austlandet.

Snorre, som i byrjinga av 1200-talet laga sitt historieverk om dei norske kongane, kan ha et ønske om å gje eit bilete av Vika som meir norskdominert enn dei historiske realitetene tilsa.

Ovanfor har vi sett eksempel på at vi ikkje alltid kan stole på Snorre. Men dersom vi bruker hans historieverk med kritisk skjøn, finn vi mykje nyttig kunnskap også om den eldste norske historia, både om historiske hendingar og om kultur og samfunn.

Geografiske plasseringar er sjeldan nøyaktige

Debatt- og kronikk-ansvarlige: Dag Kullerud og Peter Normann Waage

Skriv til: Dagbladet, Kultur-redaksjonen, Pb 1184 Sentrum 0107 Oslo

Faks: 22 31 05 00 E-post: kronikk@dagbladet.no Kronikken på nett: www.dagbladet.no/kronikk/

Kronikk-lengden er på maks 8000 tegn inkl. mellomrom.

Debattartikler skal ikke overskrive 4000 tegn inkl. mellomrom og kan gjerne være kortere.

© Dagbladet 1999. Ettertrykk forbudt. Dagbladet betinger seg retten til å forkorte innsendte manuskripter. Avisar tar ikke ansvar for innsendt materiale som ikke er bestilt. Manuskript og bilder returneres bare etter avtale. Debattinnlegg honoreres normalt ikke. Dagbladet betinger seg å lagre og utstille, også i elektronisk form, og å offentliggjøre dem i Dagbladet og i andre medier. Unndette må avtales skriftlig.